

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 8 – Number: 27 p. 105-116, Spring 2024

1815 Numaralı Trabzon şer'iyye Sicilinin Söz Varlığı* Vocabulary Of Trabzon şer'iyye Registry Numbered 1815

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1443521>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
27.02.2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
27.03.2024

Makale Yayım Tarihi /
Article Publication Date
28.03.2024

Asya Studies

Dr. Berat Kul
berat280@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-4069-0803

Öz

şer'iyye sicilleri, "kadı defteri, kadı sicili, kadı sicilleri, zabt-ı vekayî veya şer'iyye sicil defterleri" gibi farklı isimlerle adlandırılmaktadır. Zaman zaman bu bahsedilmektedir. şer'iyye sicilleri, bünyesinde sosyal hayatın bütün yönlerinden izler bulunduran önemli arşiv belgeleridir. Dolayısıyla bu belgeler, Osmanlı Devleti'nin toplumsal yapısı hakkında yapılan araştırmalarda çok önemli bir yere sahiptir. şer'iyye sicilleri; özellikle tarih, sosyoloji, ekonomi, hukuk gibi alanların doğrudan ilgilendiği belgeler olarak göze çarpmaktadır. Siciller üzerine yapılan dil çalışmalarının varlığı oldukça sınırlıdır. Bu sebeple çalışmada, sicillerin dil özellikleriyle ilgili söz varlığı üzerinde durulmaktadır. Siciller üzerine yapılan çalışmalar genel olarak transkripsiyon ve genel değerlendirme ile alakalıdır. Bu çalışmadaki amaç ise sicillerin bunların dışında dil çalışmalarına da konu olabileceğini göstermektir. Dilin ait olduğu kültürün aktarıcısı olduğu düşünöldüğünde bu belgelerde dönemin dili hakkında çok önemli bilgilere de ulaşılmaktadır. Bu nedenle çalışmada şer'iyye sicillerinin söz varlığı üzerinde durulmaktadır. Çalışmada öncelikle siciller hakkında genel bilgiler verilmektedir. Verilen genel bilgilerin ardından Trabzon şer'iyye sicilleri ile alakalı yapılan lisansüstü çalışmaların künyelerine ve genel çalışmalara değinilmektedir. Çalışmanın ana bölümünde ise söz varlığı ve 1815 numaralı Trabzon şer'iyye sicilinin söz varlığı üzerinde durulmaktadır. Belgelerde her ne kadar Türk dili kaynaklı kelimeler sıkça kullanılsa da içeriğinde bulunan fiiller, fiilimsiler, çekim ve yapım eklerinin kullanımları bakımından dönemin söz varlığı hakkında bizlere verdiği bilgiler önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, şer'iyye Sicilleri, Kadı Sicilleri, Söz Varlığı, Fiil

Abstract

şer'iyye registers are called by different names such as "kadı register, kadı registers, zabt-ı vekayî or şer'iyye register registers". These books are sometimes referred to as "Ottoman court records" or "Ottoman court records". şer'iyye registers are important archive documents that contain traces from all aspects of social life. Therefore, these documents have a very important place in research on the social structure of the Ottoman Empire. şer'iyye registers; They stand out as documents that directly concern fields such as history, sociology, economics and law. The existence of language studies on registers is almost non-existent. For this reason, the study focuses on the vocabulary of registers. Studies on registers are generally related to transcription and general evaluation. The aim of this study is to show that registers can also be the subject of language studies. Considering that language is the transmitter of the culture it belongs to, these documents also provide very important information about the language of the period. In this study, we focus on the vocabulary of sharia registers. In the study, firstly, general information about the registries is given. Following the general information given, the titles and general studies of postgraduate studies related to Trabzon religious registries are mentioned. In the main part of the study, the vocabulary and the vocabulary of the Trabzon court register numbered 1815 are emphasized. Although words originating from the Turkish language are not frequently used in the documents, the information they give us about the vocabulary of the period in terms of the verbs, verbals, inflection and derivational suffixes they contain are extremely important.

Keywords: Trabzon, şer'iyye Registers, Kadı Registers, Vocabulary, Verb

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Kul, B. (2024). 815 Numaralı Trabzon şer'iyye Sicilinin Söz Varlığı. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 8(27), 105-116.

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin sosyal hayatına ışık tutan şer'iyeye sicil defterleri, günümüz tarihçilerinin ve hukukçularının vazgeçemedikleri kaynaklar arasında yer almaktadır. Bunun yanında dönemin sosyal ve kültürel hayatıyla ilgili de bilgiler sunan şer'iyeye sicilleri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Şer'iyeye sicilleri "kadı defteri, kadı sicili, kadı sicilleri, zabt-ı vekayî veya şer'iyeye sicil defterleri" gibi farklı isimlerle adlandırılmaktadır. Bu defterlere bazen "Osmanlı mahkeme kayıtları" veya "Osmanlı mahkeme sicilleri" şeklinde farklı isimler verilmektedir (Gedikli, 2005: 187). O dönemin sosyal ve ekonomik hayatını, mahalli tarihini bize göstermesi bakımından şer'iyeye sicilleri önem arz etmektedir. Bunların yanında şer'iyeye sicilleri dönemin resmî yazışma dili hakkında da bizlere geniş ölçüde bilgiler sunmaktadır.

Kaynaklarda verilen bilgilere göre şer'iyeye sicilleri ile alakalı bilinmesi gereken üç temel kavram vardır. Bunlardan birincisi *mahdardır*. Sözlük anlamı "huzur ve hazır olmak" demek olan mahdarın terim olarak iki anlamı bulunmaktadır: 1. Tarafların iddialarını içeren ancak hâkimin kararına esas teşkil etmeyen belgeler. 2. Belgelerin altlarında mahkemede hazır bulunanların şahitlik ettiğine dair imzaların bulunduğu belgeler (Akgündüz, 2002: 98).

İkinci temel kavram *sicildir*. Bu tabir sözlükte "okumak, kaydetmek ve karar vermek" (Akgündüz, 2002: 99) anlamlarına gelmektedir. Bir terim olarak sicil kelimesinin manası şu şekilde ifade edilebilir: mahkeme tarafından kayıt altına alınan her türlü belgeler (Akgündüz, 2002: 99).

Sicillerle alakalı bilinmesi gereken üçüncü temel kavram ise *sakktır*. Sözlükte "berat, hüccet, temessük, tapu tezkeresi ve kısaca yazılı belgeleri" ifade etmektedir (Akgündüz, 2002: 99).

Şer'iyeye Sicillerinin Tarihi

Şer'iyeye sicillerinin başlangıcı H. 120 tarihine dayanmaktadır. Kûfe kadısı Abdullah bin Şübrime davalarda meydana gelen artış üzerine alınan kararları kayıt altına almaya başlamış ve bu tarihten sonra kararlar tescil edilmiştir. Siciller, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devlet teşkilatı içerisinde de görülmekle birlikte, bu döneme ait kadıların verdikleri vesikaların asıllarından hiçbiri günümüze kadar gelemediği gibi, bunların ve merkezi idareden gelen birtakım emirlerin suretlerini ihtiva eden defterler de tamamı ile tahrip olmuştur (Köprülü, 1943: 409; Şahin, 2002: 139).

Şer'iyeye sicillerinin tahrip olma nedenleri şu şekilde özetlenebilir:

- Tarihi süreçte art arda gelen savaşlar
- Düşman işgalleri
- Yangınlar ve su baskınları
- Uzun yıllar bakımsız kalmaktan dolayı çürümeler
- İnsan eliyle yapılan tahripler ve aşırımlar (Atalar, 1980: 313-314).

Şer'iyeye sicil defterleri, Osmanlı döneminde ilk olarak XV. yüzyılın ilk yarısından itibaren düzenli olarak yazılmaya başlanmış ve XX. yüzyılın birinci çeyreğine kadar yazılmaya devam edilmiştir. Günümüzde sayıları 20.000 civarında olan şer'iyeye sicillerinin en eskisi 15. asrın ikinci yarısında Fatih Sultan Mehmet dönemine aittir (Uzunçarşılı, 1935: 366). Şer'iyeye sicil defterleri, bugünkü anlamıyla Osmanlı dönemindeki şer'î mahkemelerde tutulan kayıtlardan oluşmaktadır. Bu kayıtlar, yaklaşık olarak 500 yıllık tarihi, hukuku, ekonomiyi, dili, kültürü ve medeniyeti kapsamaktadır. Bu bakımdan şer'iyeye sicillerinin önemi artmaktadır.

Şer'iyeye Sicillerinin İçeriği

Sosyal tarihe kaynaklık eden şer'iyeye sicilleri, evlilik tipleri, ailevi durum, kadın ve erkeğin aile içinde olan rolünü göstermesi gibi önem arz eden konularla ilgili ayrıntılı ve gerçekçi bilgileri bünyesinde bulunduran, diğer kaynaklarda ulaşılması güç veriler ortaya koyan bilgiler içermektedir (Şahin, 2002: 139). Aynı zamanda bu belgelerde dönemin zengin kültür varlığı da yer almaktadır. Osmanlı'da yaşayan halkın değerleri, hangi davranışları benimseyip hangi davranışları reddettikleri, hayatlarını sürdürdükleri yerlere verdikleri adlar gibi ayrıntılarla dönemin kültürünü yansıtmaları bakımından siciller önem arz etmektedir (Şahin, 2002: 102).

Sosyal bilimlerin malzemesi, kültürün aktarıcısı olan dil, bu metinlerde de çok önemli bir yer tutar. Dil, kültürün aynasıdır, kültürü yansıtır. Şahin, şer'iyeye sicillerine hukukî, siyasî, ekonomik, iktisâdî tarih vesikaları olarak bakmanın yanında kültür ve özellikle dil vesikaları olarak da bakılması gerektiğini vurgulamaktadır (Şahin, 2002: 102). Osmanlı belgelerinin bu açıdan değerlendirildiği bazı kaynaklar da mevcuttur (Eliaçık, 2000: 178-201; Eliaçık, 2012: 1123-1157; Kütükoğlu, 2018: 1-616; İç, 2021).

Şer'iyeye sicilleri, içeriğinde yer alan konularla Osmanlı tarihi ve sosyolojisi için önemli kaynakların başında gelmektedir. Karaman, sicillerin içeriğine ve önemine şu sözlerle dikkat çekmektedir: Siciller, kadı olan kişilerin devlet otoritesi ile yaptığı yazışmaları, insanların istek ve şikâyetlerini ve her türlü hukuki düzenlemeyi içeren resmi belgeleri, kısacası hangi bölgede yazılmışsa o bölgeye ait sosyal ve ekonomik hayatı yansıtan mahkeme kararlarıdır (Karaman, 1998: 395-399).

Şer'iyeye sicillerinin içerdiği konuları genel olarak iki bölümde özetlemek mümkündür: Her türlü dava tutanakları ve resmi mahiyetteki yazıların kopyaları (Atalar, 1980: 311).

Sicillerdeki belge çeşitleri iki ana başlık altında incelenebilir:

Kadı Tarafından Tutulan Belgeler:

Hüccetler (Senedat-ı Şer'iyeye) (Akgündüz, 2002: 102): Kütükoğlu, bu belgelerin bir nevi noter belgesi olarak kabul edilebileceğini belirtmektedir (Kütükoğlu, 2018: 350).

İlamlar: Kütükoğlu, bu belgelerin Osmanlı diplomasi işlerinin yürütülmesinde kadıların şer'i mahkemeye intikal eden bir davanın kararının onayını alması amacıyla şeyhülislamlık makamına veya herhangi bir konuda üst makamlara bilgi vermek üzere yazılan resmi yazılar olduğunu belirtmektedir (Kütükoğlu, 2018: 345).

Ma'ruzlar: İlamların birçoğu uygulama makamına yazılarak onlara sunulduğundan bu tür belgelere *maruz* adı verilebilmektedir. Akgündüz, maruzun farklı bir belge türü olarak esas anlamı ise şu şekilde dile getirmektedir: "Kadı tarafından kaleme alındığı hâlde kadının kararını ihtiva etmeyen yazılı delil olarak kabul edilmeyen ve sadece kadının icra makamlarına idari bir durumu arz ettiği yazılı kayıtlara ve halkın icra makamına yahut kadıya hitaben yazdığı şikâyet dilekçelerine denir." (Akgündüz, 1988: 37).

Müraseleler ve Diğer Kayıtlar: "Mektuplaşma, resmi mektuplar" anlamına gelen *mürasele*, şer'iyeye sicillerinde kadıya eş veya daha aşağı rütbede olan şahıslara veya makamlara hitaben yazılan belgelerdir (Duman, 2011: 151). Bununla birlikte mürasele tayin ve yetki belgesi olarak da tanımlanmaktadır (Duman, 2011: 151).

Başka Makam Tarafından Yazılan ve Sicile Kaydedilen Belgeler:

Padişah Tarafından Gönderilen Emir ve Fermanlar: Bu fermanlar iki kısımdan meydana gelmektedir. Birincisi, İslam hukukunun padişaha tanıdığı yasama yetkisini kullanarak veya icranın en baştaki ismi olarak yazdığı ve şer'iyeye sicillerinde "Evamir ve Feramin" şeklinde bahsedilen hükümleri içeren belgeler; ikincisi ise yine padişah tarafından buyrulan, ancak birinci grupta yer alan emirler gibi geneli ilgilendiren değil, kişileri ilgilendiren ve görev bildirim, ticaret izni gibi konuları ilgilendiren ferman, berat ve nişanlardır (Duman, 2011: 152; Akgündüz, 1988: 39).

Sadrazam, Beylerbeyi ve Kazaskerlerden Gelen Buyrultular: Sadrazamlar, padişahın emirlerini göz önünde bulundurarak bazı hususları kadı olan kişilere söyleyebilirler. İşte bu tarz belgeler - sadrazamların yazılı emirleri- buyrultulardır. (Pamukçu, 2018: 10-11).

Tezkireler: Genel olarak tezkireler, "hükümetten alınan izin kâğıdı" anlamında kullanılmaktadır (Devellioğlu, 2007: 1107). Diplomatik olarak ise aynı beldede yer alan resmi kurumlar veya kişiler arasında meydana gelen haberleşme aracı olarak kullanılır (Pakalın, 1972: 491; Kütükoğlu, 2018: 245).

Temessükler: Kütükoğlu, temessük için şu tanımlamayı yapmıştır: "Diplomatik bakımdan temessük, bir borcun ödenmesinin kabul edilmesi, bir şeyin teslim alındığının gösterilmesi gibi hususlarda karşı tarafa verilen bir nevi senettir." (Kütükoğlu, 2018: 281).

Şer'iyeye Sicillerinin Önemi

Şer'iyeye sicilleri, bünyesinde her araştırmacı için bir şeyler bulduran ve bu nedenle alanla ilgili araştırma yapanlar için önem arz eden birinci el kaynak konumundadırlar. Bakış açısına göre, onların önemi konudan konuya değişiklik gösterebilmektedir (Gedikli, 2005: 190). Dolayısıyla dil alanında çalışmalar yapan araştırmacılar da sicilleri kendi alanları açısından değerlendirip dönemin dili hakkında bilgi sahibi olabilirler.

Şer‘iyye sicilleri hemen her konuyla ilgili çok geniş ve derin bilgileri içerirler (Arslantaş, 2009: 249). Şer‘iyye sicilleri Osmanlı tarihinde yaklaşık 500 yıllık bir süreyi kapsamı bakımından önem arz ederler. Bu belgelerin içeriğinde, genel Türk, hukuk ve iktisat tarihi, sosyal yapı ve idari yapı ile bütün kurumların işleyişi, vakıf sistemi, mimari anıtlar ve bunun gibi pek çok alanda bilgiler yer almaktadır (Pamukçu, 2018: 1-12). Bunların yanında sicillerde bulunan Türkçe terimler, imla hususiyetleri, anlatım ve üslubu, çeşitli kayıtlarda ve listelerde görülen eşya ve yiyecek isimleri, dil ve halk bilimi yönünden karşılaştırıldığında bu belgelerde önemli bilgiler bulunabilir (Arslantaş, 2009: 250).

Osmanlı Devleti’nde kadılar tarafından tutulan mahkeme kayıtları, belirli bir üsluba göre yazılıyordu. Dolayısıyla kayıt tutulurken her hâkime göre değişen bir üsluptan ziyade “sakk/ sakk-ı şer‘i” adı verilen, benzer bir usule göre düzenlenmiş hâliyle deftere kaydediliyordu (Kaya, 2005: 379-416). Bu şekilde yazılan sicilleri okumak ve transkribe etmek siciller üzerine çalışan günümüz araştırmacıları için bir avantajdır.

Siciller Hakkında Yapılan Genel Çalışmalar

Siciller ile alakalı ilk çalışmalar Halkevi dergilerinde yapılmıştır. 1935’te İ. Hakkı Uzunçarşılı’nın “Şer‘i Mahkeme Sicilleri” ve 1938’de T. Mümtaz Yaman’ın yine “Şer‘i Mahkeme Sicilleri” başlıklı yazısı Ankara Halkevi Dergisi olan “Ülkü”de yayımlanan ve siciller hakkında bilgi veren bu yazılar, alanla ilgili yapılan çalışmaların ilklerindedir. Uzunçarşılı: “Sicillerin 400 yıllık Türk tarihinin aydınlatılmasındaki son derece önemli katkısına dikkat çekmekte” (Uzunçarşılı, 1935: 366); Yaman ise sicilleri: “hazine-i evrak derecesinde bir kaynak” olarak nitelendirerek bu kaynağın Osmanlı tarih ve kurumlarını anlamadaki yerine işaret etmektedir (Uğur, 2003: 306). Uzunçarşılı aynı yazısında sicilleri: “Batı’daki Kilise Arşivleri ile mukayese ederek onların buldukları mahallin sosyal, ekonomik ve siyasi tarihleri için en güçlü ve en güvenilir kaynaklar” olduğunu iddia etmektedir (Uzunçarşılı, 1935: 366). Herhangi bir yerde insanların kendi fiil ve hayatlarını anlatan önemli kaynaklar olduğuna ise sicillerin en çok vurgulanan hatta onları devletin arşiv belgelerinden ayıran bir özelliği olarak tarihçiler dikkat çekmektedir (Uğur, 2003: 306).

Tarih alanında her bir sicili kaynak belge olarak inceleyen ilk araştırmacılarından biri de Halil İnalçık’tır. İnalçık, yayımladığı bazı çalışmalarında sicillerin önemine değinmiştir.¹

Şer‘iyye sicilleri, zengin içeriğinden ötürü birçok araştırmacı tarafından çalışma konusu olarak ele alınmıştır. Bu çalışmaların genel niteliği katalog çalışması, metin yayını ve sicillere dayanarak yapılan çalışmalar olmasıdır. Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Fuat Köprülü, Hasan Fehmi Turgay gibi araştırmacılar ve ilerleyen yıllarda Halit Ongan, Ömer Lütfi Barkan, Kamil Kepecioğlu, M. Çağatay Uluçay, Tayyip Gökbiçgin (Gökbiçgin, 1992: 1-139), Ahmet Akgündüz, Mübahat Kütükoğlu (Kütükoğlu, 2018: 1-616), Rıfat Özdemir gibi çok sayıda tarihçi tarafından bu konuda önemli çalışmalar yapılmıştır².

Gerek tarih ve gerekse milli kültürümüz bakımından çok büyük bir öneme haiz olan bu sicillerin kataloglandırma çalışmalarında ise Ahmet Akgündüz (Akgündüz, 1988: 1-360), Osman Ersoy (Ersoy, 1963: 3-4), Mücteba İlgürel (İlgürel, 1975: 28-29), Yusuf Halaçoğlu (Halaçoğlu, 1796: 99-108) gibi isimler ön plana çıkmaktadır.

Trabzon Şer‘iyye Sicilleri ve Siciller Hakkında Yapılan Çalışmalar

Trabzon, 1461 yılında fethedilmesine rağmen eldeki kayıtlardan da anlaşılacağı üzere Trabzon ile ilgili ilk siciller 1557 tarihlidir. Bu tarihten önceki sicillerin var olup olmadığı hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Bu tarihe kadar sicil kaydına rastlanılmaması, Trabzon’da bu döneme kadar gayrimüslim nüfusun Müslüman nüfustan fazla olmasına bağlanabilir. Bu sebeple arşivlerdeki Trabzon’a ait sicil kayıtları geç başlamaktadır. 963-965 tarihinden en son sicil olan 1332-1334 tarihli sicile kadar geçen süredeki bütün siciller mevcuttur. Bu kayıtlar, 1991 yılında Millî Kütüphane Arşivine devredilmiştir. Aynı zamanda bu kayıtların kopyaları Karadeniz Teknik Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde bulunmaktadır. Arşivlerde Trabzon’a ait 297 adet şer‘iyye sicili bulunmaktadır (Akgündüz, 1988: 213-214).

¹ Halil İnalçık, 1953-4 yıllarında “15. Asır Türkiye İktisadi İctimai Tarihi Kaynakları” adlı makalesinde Bosna ve Bursa sicillerinden örnekler vererek değerlendirmeler yapmıştır. Yine 1960 yılında yayımladığı “Bursa I: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar” adlı makalesi sicillerle ilgili çalışmalarından bir tanesidir. Halil İnalçık tarafından yapılan sicillerle ilgili diğer çalışmaların isimleri için ayrıca bk. (Uğur, 2003: 326)

² Ertekin A. (2012). 282 Numaralı Hisn-i Mansur (Adıyaman) Şer‘iyye Sicili (H.1315-1316/1898-1899), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akgündüz ve İlgürel tarafından yapılmış olan katalog çalışmalarında Trabzon'a ait ilk şer'iyeye sicilinin 1815 numaralı sicil olduğu görülmektedir³.

Trabzon şer'iyeye sicilleri üzerine Gedikli, İnan (Uğur, 2003: 327), Bostan, Saydam (Uğur, 2003: 337), Çiçek (Uğur, 2003: 317), Öztürk, Tosun ve Açık gibi araştırmacılar çeşitli çalışmalar yapmıştır. Bunların yanı sıra çeşitli üniversiteler bünyesinde Trabzon şer'iyeye sicilleri üzerine çalışmalar mevcuttur. Eldeki veriler ışığında Trabzon şer'iyeye sicilleri ile alakalı yapılan birçok çalışma tespit edilmiştir. Bu çalışmalardan bir kısmı metin transkripsiyonu ve değerlendirmesi; bir kısmı bir konunun merkeze alınarak sicillerin incelenmesi ile alakalıdır. 2021 yılında yapılan bir yüksek lisans tezi ise bu sınıflandırmanın dışında kalmıştır. Yaren Güner İç⁴ tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi, şer'iyeye sicillerinin transkripsiyon ve genel değerlendirmenin dışında başka alanlara da konu olabileceğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Karadeniz Teknik Üniversitesi Kütüphanesi ve YÖK Ulusal Tez Merkezi'nden elde edilen veriler ışığında Trabzon şer'iyeye sicilleri ile alakalı yapılan 3 doktora tezi, 53 adet yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

Türkçede Söz Varlığı ve 1815 Numaralı Trabzon Şer'iyeye Sicilinin Söz Varlığı

Türkçede Söz Varlığı

Söz varlığı, kaynaklarda genel olarak birbirini tamamlayan, açıklayan tanımlamalarla belirtilmiştir. Bu tanımlardan bazılarında; “Bir dilin, bir alanın veya bir eserin söz varlığı, söz hazinesidir.” (Karaağaç, 2013: 754); “Bir dilin bütün sözleri, bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan sözler toplamı, o dil, kişi veya topluluğun söz hazinesi olarak bilinir.” (Karaağaç, 2013: 744); “kelime varlığı” şeklinde ele almıştır (Korkmaz, 2017: 174).

Söz varlığı denince sadece o dilin kelimeleri değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış ifadelerin, atasözlerin, terimlerin ve türlü anlatım kalıplarının meydana getirdiği bir “bütün” anlaşılmaktadır. Aksan, “söz varlığı denilince yalnız bir dildeki bazı seslerin birleşmesiyle oluşmuş simgeler ya da şifreler değil, aynı zamanda o dili konuşan bir toplumdaki insanların kavramlar dünyası, maddi manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak anlaşılmaktadır.” (Aksan, 2015: 15) şeklinde yaptığı açıklamayla konunun önemine dikkat çekmiştir.

Bir dilin söz varlığı, o dilin tarihini büyük ölçüde aydınlatmakta, geçmişten günümüze meydana gelen ses, biçim, söz dizimi ve anlam değişikliklerinin nasıl meydana geldiğini göstermektedir. Söz varlığı, ortaya çıkan bu değişikliklerin hangi dillerden etkilenilerek veya ne türden bir değişim gerçekleştiğini göstermeye yardımcı olur (Aksan, 2015: 19).

Bir dilin söz varlığı, temel söz varlığı, yabancı sözcükler, deyim, atasözü, kalıp ifadeler, terimler, çeviri kelimeler, isimler, fiiller... gibi başlıklardan meydana gelmektedir.

Türk dili, Türklerin tarih boyunca geçirdiği çeşitli olaylarla farklı coğrafyalara yayılma imkânı bulmuş ve bu sayede farklı coğrafyalarda yaşayan insanlar tarafından öğrenilmiştir. Türkler, gittikleri yerlerde sadece kendi dillerini kullanmakla kalmayıp farklı dillerden de etkilenerek kendi dillerine birtakım kelimeler almıştır. Anadolu coğrafyasını göz önüne aldığımızda Türk dili, batıda Bizans ile doğuda ve güneyde İslam ülkeleri ile kuzeyde ise Rumlarla iç içe yaşamış ve bu bölgelerde konuşulan dillerden kelime alışverişinde bulunmuştur. Aşağıdaki incelemeye de konu olan 1815 numaralı Trabzon şer'iyeye sicili içerisinde yabancı kökenli kelimelere bolca yer verilmiştir.

Şahin, siciller üzerine yaptığı bir çalışmada şu ifadelere yer vermiştir: “Geçmiş dönemleri anlatan, aydınlatan, tarih kitaplarında yazılmayan birçok olay şer'iyeye sicillerinde anlatılmaktadır. Bu yüzden siciller, tarih araştırmacıları için birinci derecede kaynak niteliğindedir. Bunun yanında siyaset bilimciler, ekonomistler, hukukçular için de siciller, incelenmesi gereken belgelerdir.” (Şahin, 2002: 102). Ancak sicillerin dili üzerine yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır⁵.

Bu çalışmada 1815 (H.963-965) tarihli Trabzon Şer'iyeye sicilinden hareketle söz varlığı ele alınmıştır.

³ Turan A. (2014). *1815 Numaralı Trabzon Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Hukuki Değerlendirmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, s.26.

⁴ İç Yaren G. (2021). *17. yüzyıl (M. 1628-1630) Trabzon Şer'iyeye Sicilleri Üzerine Ad Bilimsel Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁵ Sicillerin dili üzerine yapılan çalışmalardan bir tanesi Hatice Şahin'in “*Bursa Şer'iyeye Sicillerinin Dili Üzerine Bir İnceleme Denemesi*” adlı makalesidir. Şahin; bu makalede kalıp ifadeler, isimler, birleşik fiiller, fiilimsiler, edatlar bağlaçlar başlıkları altında bir inceleme yapmıştır. İkinci bir çalışma ise Zeki Akçam tarafından hazırlanan “*Dil ve Folklor Malzemesi Olarak Şer'iyeye Sicilleri*” adlı çalışmadır. Akçam, bu çalışmada yazım, ses bilgisi, şekil bilgisi, bazı arkaik kelimeler ve sicillerdeki folklor unsurları üzerinde yoğunlaşmıştır.

1815 Numaralı Trabzon Şer'iyeye Sicilinin Söz Varlığı⁶

Çalışma, kalıp ifadeler, isimler, fiiller, fülimsiler, edat ve bağlaçlar olmak üzere beş ana başlıkta toplanmıştır.

Kalıp İfadeler

İncelenen sicillerde hiç değişmeden kullanılan kalıp ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler bazen Türkçe bazen de Arapça ile yazılmıştır. Hüccetlerin belli başlangıç formülleri olup bunlardan en önemlileri,

“S _____ ebeb-i tahrîr-i kitab budur/ oldur ki”,

“S _____ ebeb-itahrîr-i kitab-ı şer'i ve müceb-i tastîr-i mer'i budur ki”,

“S _____ ebeb-i tahrîr-i hurûf budur

“Vech-i tahrîr-i hurûf budur ki” (Kütükoğlu, 2018: 352) vb. kalıplardır.

İncelenen sicillerdeki kayıtların ikisi hariç (3a-1, 3a-2) diğer bütün kayıtlar “*vech-i tahrîr-i hurûf budur ki...*” kalıp ifadesi ile başlamaktadır.

Yine belgelerde kimlik tespiti yapılırken dikkat edilen önemli noktalar vardır. Bunlardan bir tanesi eğer kişi Müslümanca genellikle “*nam kimesne*” “*Şaban bin Aşçı Hamza nam kimesne...(1a-1)*”, Hristiyanca “*nam zimmî*” “*Anola binti Kostandin nam zimmî...(5a-6)*” bazen de bu ibarelere yer verilmeden (kaydın başlığında verildiği için) (Kütükoğlu, 2018: 353) “*Vech-i tahrîr-i hurûf budur ki mezkûr Sümlid meclis-i şer'a gelüp...(2b-2)*” şeklinde yapılan kimlik tespitleri de mevcuttur.

Kişi ve kimlik tespitinden sonra “*Meclis-i Şer'-i şerif-i enverde*”, “*meclis-i şer'-i mutahhara gelüp*”, “*meclis-i şer'-i şerifde*” ya da kısaca “*meclis-i şer'de*” (Kütükoğlu, 2018: 353) ifadeleri ile mahkemenin tanımına yer verilmektedir. İncelenen kayıtlarda da mahkemenin tanımına “*...meclis-i şer'a gelüp...(2b-3)*” ya da “*...meclis-i şer'a izhar idüp...(2b-4)*” ifadeleri ile yer verilmiştir.

Sicillere kaydedilen hükümler yine kalıp ifadelerle bitmektedir. İncelediğimiz belgelerde tespit edilen hususun sicile;

“*...[talebi ile bi't-taleb]kayd-ı sicil olındı (1a-1)*”, “*...kazıyye bi't-taleb sebt-i sicil olındı (1a-3)*”, “*...taleb(ler)i ile kazıyye kayd-ı sicil olındı (1a-4)*”, “*...taleb(ler)i ile kazıyye sebt-i sicil olındı (1a-2)*”, “*...taleb(ler)i ile kazıyye tahrîr olındı (5b-3)*”, “*...talebi ile kayd olındı (4b-2)*”, “*...kayd-ı defter olındı (5a-1)*”, “*...tahrîr-i sicil olındı (7b-1)*” gibi ifadelerle kaydedildiği görülmektedir.

İsimler

İncelenen belgelerde sayı isimleri, yer isimleri, ölçü ve para isimleri cins isimler, ay isimleri ve kişi isimlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Belgelerde geçen isimler Türkçe, Arapça ve Rumcadır. Özellikle kişi isimlerinde Rumca isimler sayıca fazladır. Bunun en önemli nedeni, incelenen belgelerin Trabzon'un ilk şer'iyeye sicilleri olması ve o dönemlerde bölgede Rum halkının yoğun bir şekilde yaşadığı olmasıdır.

Sayı İsimleri:

Belgelerde kullanılan sayı isimleri Türkçedir. Özellikle aylarda kullanılan sayılar Türkçe yazılmıştır. Sayı isimlerini çeşitli başlıklar altında tasnif etmek mümkündür. Bunlar;

Asıl Sayılar:

Bir (1a-3), iki (2b-3), dört (2b-2), beş (7a-5), yedi (5b-4), tokuz (6a-3), on bir (2b-1), yirmi (3a-1), otuz (5b-2), doksan (3b-2), iki yüz (2b-4), beş yüz (2b-2), bin dört yüz yetmiş (4b-3), üç bin altı yüz (1a-3), yirmi sekiz bin altı yüz seksen altı (4a-2)...

Kesir Sayıları:

Bir buçuk (1a-4), iki buçuk (3a-1), yirmi iki buçuk (5b-4), yarım (3a-1).

Sıra Sayıları:

Yirmi birinci (4a-2).

Üleştirme Sayıları:

Birer (3a-1), ikişer (3a-1), beşer (3a-1), sekizer (3a-1), dokuzar (4b-3), on beşer (3a-1).

⁶ Burada yapılan incelemeye kaynaklık eden veriler, Ali Turan tarafından 2014 yılında hazırlanan “1815 Numaralı Trabzon Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Hukuki Değerlendirmesi” adlı Yüksek Lisans tezinin ilk 50 kaydı esasında gerçekleştirilmiştir.

Ölçü ve Para İsimleri

Sikke (1a-2), akça (3b-2), hisse (2b-2), sehm⁷ (2b-2), kile (1a-4), ton (4b-1), batman⁸ (3a-1), terazu (3a-1), kantar (3a-1), dirhem (3a-1).

Ölçü ve para isimlerinde yanlarına aldıkları miktar ve tür açısından farklılık görülmektedir:
Sikke-i filori⁹ (6a-2), sikke-i altun (2b-3).

Yer İsimleri

Sicil belgeleri yer isimleri açısından zenginlik göstermektedirler. Her belgede davayla ilgili kişilerin yaşadığı ya da olayın meydana geldiği yerle alakalı isimler mevcuttur. Bunun dışında Trabzon haricinde yer isimlerine de rastlanmaktadır.

Mahalle İsimleri

İncelenen kayıtlarda rastlanan mahalle adlarında Türkçe, Arapça, Farsça ve Rumca isimler görülmektedir.

Yeni Cami' mahallesi (1a-1), Meydan mahallesi (2a-1), Frenk Hisarı mahallesi (5a-5), Cami-i Cedid mahallesi (5b-1), Vazmolka mahallesi (6b-3), mahalle-i Eksotha (7a-2), Çölmekçi mahallesi (7a-3), Ayo Sofya mahallesi (4a-4).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi mahalle isimlerinden bazıları günümüze kadar ulaşmıştır.

Köy İsimleri

Semeni (2b-2), Maçuka Galyano (3b-1), Yomura Süfla (4a-1), Akçaabad Haçko (4b-4), Maçuka Ilıska (5a-1), Rano (5a-3), Holara (5a-47), Mili (6b-1), Kavara (6b-5), Hoç (7a-3), İhtimena (6b-1).

Diğer Yer İsimleri

Eski Hisar (1a-2), Kalanima Deresi (1a-4), Kal'a-yı Trabzon (5a-4), Trabzon çarşusu ve bazarı (6a-3).

Bu isimlerden başka Trabzon dışındaki yerler ile alakalı isimler de mevcuttur. Bu isimler de şöyle sıralanabilir:

Batum (3a-2), Gönnye Kal'ası (3a-2), Canha Kal'ası (4b-2), İstanbul (3b-3), Rize (6b-2).

Cins İsimler

Bu isimler yer isimleri kadar olmasa da belgeler içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Akrabalık İsimleri:

Kız karındaş (2b-3), karındaş (1a-1), aba (7a-4), baba (7a-5), oğul (2a-1), oğlancık (3b-2), oğlan (6a-1), güveyigü (5a-4), kayın (3b-3).

Bitki, Meyve, Sebze, Yiyecek ve İçecek İsimleri:

Arpa (3a-1), darı (3a-1), meyve (3a-1), buğday (4b-3), havyar (2a-3), elma (5a-1), armut (5a-1), ayva (5a-1), ağaç (5a-1), çayır (5a-4), şarap (3a-1).

Meslek ve İşyeri İsimleri:

Abacı (6a-3), semerci (2a-4), aşçı (1a-1), berber (2a-4), itmekçi (3a-1), kassab (3a-1), bakkal (3a-1), meyhane (3a-1), dükkân (3a-1), değirmen (1a-4).

Hayvan isimleri:

Balık (3a-1), sığır (3a-1), at (3b-4), öküz (4b-4), tay (5b-4).

Araç-Gereç İsimleri:

Tahta (2b-3), fuç (3a-1), sandal (3a-1), gemi (3a-1), taş (3a-1), desti (3a-1), bardak (3a-1), kapu (3b-4), direk (4a-3), oluk (6b-2), kiremit (6b-2), sanduk (5b-1), ibrişim (5b-1), kuşak (5b-1), çuval (1a-4).

⁷ Hisse, hisse bedeli.

⁸ Eskiden genellikle Yakındoğu'da kullanılan, miktarı bölgelere ve tartılacak şeylere göre değişen bir ağırlık ölçüsü.

⁹ Osmanlılarda Avrupa menşeli altın paraların adı ve bir vergi türü.

Ay İsimleri:

İncelenen belgelerde kullanılan ay isimleri Arapçadır. Bunun sebebi, o dönemde kullanılan takvimin Hicri takvim esaslı olmasıdır;

Rebiülevvel (2b-2), Cemaziyelevvel (2a-3), Cemaziyelahir (2b-3), Şaban (4b-2), Ramazan (4b-2), Zi'l-ka'de (4a-2), Zi'l-hicce (6b-2).

Kişi İsimleri

Belgelerde geçen kişi isimleri Arapça ve Rumca kaynaklı olarak göze çarpar.

Hamza (6b-1), Ferhat (6b-1), Ahmet (1a-1), Ali (1a-1), Lefter (6b-1), Danyel (6b-2), Amra (6b-3) ... yalnız hâlde kullanılan isimlere örnek gösterilebilir.

Belgelerde sıkça unvan grubu ve birleşik isimlerine de rastlanmaktadır:

Aşçı Hamza (81a-1), Hacı Şehsüvar (1a-2), Hızır Beg (2a-5), Yahya Paşa (2b-4), Ali Kethüda (1a-3), Taceddin Halife (1a-3), Katib Rüstem Halife (1a-3), Katip Yakup Çelebi (4b-1)... gibi isimler bu şekilde kurulan kişi isimlerine örnek gösterilebilir.

Belgelerdeki kişi isimlerinin çoğu Arapça “bin, binti” gibi kelimelerle kurulmuştur. Bu şekilde kurulan Rumca kökenli kişi isimleri de mevcuttur;

Hasan b. Abdullah (1a-1), Karaca b. Abdullah (1a-1), Şahi bt. Abdullah (5b-2), Fatma bt. Topçu Süleyman (7a-4), Kirako b. Yani Basil (1a-4), Liyo b. Pascal Arsin (6a-2), Anola bt. Kostandin (5a-6)...

Burada dikkat edilmesi gereken noktalardan bir tanesi isimlerin önünde ve arkasında kullanılan unvanların çeşitlilik göstermesidir. Kişilerin sosyal durumlarına, mesleklerine ve benzeri niteliklerine göre (paşa, derviş, berber, kâtip, çelebi, beg, hacı, kethüda, halife...) bu unvan kalıpları değişiklik göstererek sık sık kullanılmış ve kişilerin tanıtımında etkili olmuştur (Şahin, 2002: 106).

Fiiller

İncelenen belgelerde fiillerin de yoğun bir şekilde kullanıldığı göze çarpmaktadır. Belgelerde geçen fiil yapıları itibarıyla üçe ayırmak mümkündür: basit fiiller, türemiş fiiller ve birleşik fiiller.

Basit Fiiller:

Gel- (3b-4), sat- (1a-1), ol- (1a-3), ver- (1a-3), al- (2b-2)...

Türemiş Fiiller:

Alın- (3a-1), verme- (2a-1), kalma- (4b-2), bulun- (4a-1)... şeklinde örneklendirmek mümkündür.

Birleşik Fiiller:

İncelenen belgelerde birleşik fiillerin kullanımı oldukça yaygındır. Yardımcı fiille oluşan birleşik fiillerde Arapça isim ve Türkçe et-, eyle-, ol-, olun-, ver- yardımcı fiilleriyle oluşturulmuş fiillerin sayısı oldukça fazladır. Bu şekilde oluşturulan birleşik fiillere şu örnekler verilebilir:

talep et- (4a-3), ikrar eyle- (6b-4), fevt ol- (2a-4), hüküm olun- (6b-1)...

Tasviri fiiller ile kullanılan birleşik fiiller de incelenen belgeler içinde mevcuttur. Ver- fiili ile ilgili örnekler fiilin bilinen tezlük anlamı ile ilgilidir; *Alıvir- (5b-2, 3a-2)* gibi.

Fiilimsiler

İncelenen belgelerde fiilimsi ekleri yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu ekleri fiil köklerine / gövdelerine gelen fiilimsi ekleri ve yardımcı fiile gelen fiilimsi ekleri olmak üzere iki gruba ayırabiliriz.

Fiil Köküne Gelen Fiilimsi Ekleri**İsim-fiiller:**

Getürmege (1a-4), dimekle (5a-4), dimek (7a-2)...

Sıfat-fiiller:

Olan (2a-2), kalan (2b-1), satduğın (2a-3), gördüklerinde (2a-3), itdükleri (2b-3), olduğına (4b-4), yaramaz (2a-3), alacağım (2a-4), kalmış (7a-5)...

Zarf-fiiller:

Gelüp (1a-1), idüp (1a-2), alup (1a-2), olup (2b-1), virildükçe (3a-1), gelince (3b-3, 4b-2), gelürken (4a-3), geldükde (4b-4)...

Sicillerde kullanılan zarf-fiiller Türkiye Türkçesinde kullanılan eklerle genellikle paralellik göstermektedir. Ancak *-dlkdA* eki günümüz yazı dilinde kullanılmayıp Anadolu ağızlarında varlığını devam ettirmektedir (Şahin, 2002: 108); *Geldükde (4b-4)* gibi.

Yardımcı Fiile Gelen Fiilimsi Ekleri**İsim-fiiller:**

Gark olmak (4a-3), lazım gelmemek (4a-3), tanzim olunmasın (4a-3), kabz itmege (4b-2), hükm olunmak (5a-4, 6b-)...

Sıfat-fiiller:

Vaki' olan (1a-2), zikrolunan (2b-3), vasi olan (2a-4), lazım olan (3b-3), baki olan (4a-2), şart idügi (7a-5), satun alduğı (6b-5), teslim idicek olduğı (6a-1)...

Zarf-fiiller:

Tasdik idüp (1a-3), satun alup (2b-2), eda itmeden (2a-4), taleb olundıkda (2a-4), karz istedikde (3a-2), talep itdükde (1a-2), hükm olundıkda (2a-1), taleb itmegin (1a-1), sabit olmağın (4b-4) ...

Burada dikkati çeken bir ek de *-mAgIn*¹⁰ ekidir. *-mAk* mastar ekine doğrudan *-In* eki (vasıta) getirilerek cümle içerisinde zarf olarak yer alır ve “ile, için, vb.” anlamlara gelir.

Edatlar ve Bağlaçlar

Karındaşım Ahmet ile (1a-1), Hüseyin Çelebi ile (1a-2), kabul ve kabz idüp (1a-2), emri ile (1a-3), olmak üzere (1a-4), dahi (2b-2), evi için (2b-3), narh için (3a-1), meta için (3a-1), veyahut (3a-1), ya... yahut... veyahut (3a-1), altun ile akça (3a-2), birle (4a-1/4a-3/5b-1), tamamına dek (4b-2), üç aya dek (5a-2), didükleri gibi olduğı (5a-4), taleb etmek üzere (5b-2), ben dahi (5b-29), itdükten sonra (5b-4), üç güne dek (7a-2), yarınki güne dek (7a-3)...

Belgelerde cümle yapısı olarak birleşik cümle kullanıldığından ki bağlacına kalıp hâlinde yer verilmiştir. Noktalama işaretlerinin kullanılmamasından kaynaklı art arda sıralanan birçok ismi, eş görevli sözcükleri birbirinden ayırmak için bağlaçlar kullanılmıştır. “ile” bazı durumlarda “ve” işlevinde (*altun ile akça* 3a-2 gibi) de kullanılmıştır.

Bazı durumlarda edatlar Türkçe-Arapça birlikte kullanılmıştır; *bundan akdem*” (3b-2/4a-2/4b-4/5b-2/6a-1) gibi.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Şer'iyeye sicilleri çok eski tarihlere dayanan arşiv belgeleridir. Ancak bu belgeler dönem dönem çeşitli olumsuz şartlar neticesinde tahrip olmuşlardır. Günümüze kadar ulaşabilen eldeki belgeler, yazıldığı dönemlere ışık tutması bakımından oldukça önemli vesikalardır. Bu belgeler Osmanlı döneminde XV. yüzyıldan itibaren düzenli olarak tutulmuşlardır. Günümüze kadar gelebilen bu belgelerin sayısı 20000 civarındadır.

Sosyal tarihin kaynağı olan siciller evlilik tipleri, ailenin büyüklüğü, kadın ve erkeklerin ailedeki rolü ve idareleri gibi önemli konular hakkında ayrıntılı ve gerçekçi bilgiler içermesinin yanında zengin bir kültür malzemesi de içerirler. Sicillerde kullanılan yazı dili ilk başlarda farklı dillerin etkisiyle bir karışıklık içerse de zamanla belgelerde kullanılan dilde üslup birliği sağlanmıştır.

Şer'iyeye sicilleri, alanla ilgili her araştırmacı için bünyesinde çok zengin malzeme bulduran ve bu sebeple araştırmacılar için büyük bir öneme haiz olan birincil kaynak konumundadırlar. Buradan hareketle bu çalışmada da Trabzon şer'iyeye sicilleri özelinde söz varlığı, genel olarak siciller üzerinde ses bilgisi, yazım bilgisi, cümle bilgisi, söz varlığı çalışmalarının yapılabileceğini hatırlatmak amaçlanmıştır.

Yapılan inceleme neticesinde elde edilen bulguları şu şekilde sıralamak mümkündür: Trabzon şer'iyeye siciller ile alakalı yapılan çalışmalar yüksek lisans, doktora ve bilimsel makaleler olmak üzere üç başlıkta toplanmıştır. Karadeniz Teknik Üniversitesi Kütüphanesi ve YÖK Ulusal Tez

¹⁰ Bu ekle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Çağatay, 1947: 366), (Deny, 2012: 892).

Merkezi'nden elde edilen veriler ışığında 53 yüksek lisans tezi ve 3 adet doktora tezi tespit edilmiştir. Yüksek lisans ve doktora tezleri genel olarak bir sicil transkripsiyonu, genel değerlendirmesi ve bir konunun merkeze alınması ile alakalıdır. 2021 yılında Yaren Güner İç tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi ise bu sınıflandırmanın dışında siciller üzerinde ad bilimsel çalışma yapılabileceğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada da 1815 numaralı Trabzon şer'iyye sicilinin söz varlığı üzerinde durulmuştur. Çalışma, kalıp ifadeler, isimler, fiiller, fiilimsiler, edat ve bağlaçlar olmak üzere beş ana başlıkta toplanmıştır. İsimler; sayı isimleri, ölçü ve para isimleri, yer isimleri, cins isimler, ay isimleri, kişi isimleri olmak üzere 6 alt başlıkta incelenmiştir. İncelememizde fiilleri; basit fiiller, türemiş fiiller ve birleşik fiiller olmak üzere üç alt başlıkta ele alınmaktadır. Fiilimsiler, fiil köküne gelen fiilimsi ekleri ve yardımcı fiile gelen fiilimsi ekleri olmak üzere iki alt başlığa ayrılmıştır.

Şer'iyye sicilleri hakkında yapılabilecek çalışmalar hakkında şu önerilerde bulunmak mümkündür:

Şer'iyye sicillerini doğrudan tarih ve hukuk çalışmalarının bir kaynağı olarak değerlendirmenin yanında, belli dönemlerde yazılmış Türk kültürü ve Türk dilinin bir kaynağı olarak değerlendirmek de mümkündür. Bunun yanında siciller sosyoloji ve psikoloji çalışmalarında da disiplinlerarası bakış açısıyla kullanılabilir. Bu sebeple söylem analizi çalışmalarında da birer kaynak olarak kullanılabilirler.

Şer'iyye sicilleri üzerine dil çalışmaları yapmak, belgeleri doğru okumaktan geçmektedir. Belgelerin yazıldığı dönemin dil hususiyetlerine hâkim olmak, belgelerin doğru bir şekilde okunması açısından önem arz etmektedir.

Belgelerde kullanılan dil malzemesi oldukça geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Belgelerin dili üzerine çalışmalar yapmak, geçmiş dönemlerde kullanılan resmî dilin günümüze aktarılmasına ve geçmişle günümüz dili arasında mukayese yapmamıza imkân tanımaktadır.

Şer'iyye sicillerinde her ne kadar Arapça, Farsça gibi yabancı kökenli kelimeler ve yapılar fazla olsa da Türkçe temelli dil çalışmaları yapmak için yeterince malzeme mevcuttur.

Belgeler üzerinde yapılacak dil çalışmalarını şu başlıklar altında değerlendirmek mümkündür: ses bilgisi, yazım bilgisi, cümle bilgisi, söz varlığı.

Ayrıca şer'iyye sicilleri isimlerin kullanılması bakımından da son derece zengin malzemeler içermektedir. Bu belgelerde yer adları, kişi adları, günlük hayatla ilgili kavram adları, sayı adları... gibi isimler üzerinde çalışmalar yapılabilir.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, A. (1988). *Şer'iyye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, (1. Cilt). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Akgündüz, A. (2002). İslam Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'iyeh Mahkemeleri ve Şer'iyeh Sicilleri. *Türkler Ansiklopedisi* İçinde (s. 93-119). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Aksan, D. (2015). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arslantaş, H. A. (2009). Tarihsel Sosyoloji Araştırmaları İçin Önemli Bir Kaynak: Şer'iyye Sicilleri. *Hikmet Yurdu*, 243-255.
- Atalar, M. (1980). Şer'iyye Mahkemelerine Dair Kısa Bir Tarihçe. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 303-328.
- Çağatay, S. (1947). Eski Osmanlıcada Fiil Müştakları, I. Masterlar. *DTCF Dergisi*, 366.
- Deny, J. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Duman, A. (2007). Kadı Defterleri, Mahiyetleri, Muhtevaları ve İslam Hukuku Açısından İncelenmelerinin Önemi. *EKEV Akademi Dergisi*, 33, 139-156.
- Eliaçık, M. (2000). Osmanlı Belgelerinde Yakın Anlamlı Kelimeler. *Türk Dili*, 584, 178-201.
- Eliaçık, M. (2012). Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kailplaşmış Zarf, Sıfat, Edat vd. İfadeler. *Turkish Studies*, 1123-1158.

- Ersoy, O. (1963). Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Dair. *Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 3-4.
- Gedikli, F. (2005). Osmanlı Hukuk Tarihi Olarak Şer'iyye Sicilleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5, 187-213.
- Gökbilgin, M. T. (1992). *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Hacıeminoğlu, N. (2015). *Türk Dilinde Edatlar (En eski Türkçe metinlerden zamanımıza kadar)-Yazı Dilinde-*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (2016). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Füller(En eski Türkçe metinlerden zamanımıza kadar)-Yazı Dilinde-*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (1796). Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru. *Tarih Dergisi*, 30.
- İç, Y. G. (2021). 17. Yüzyıl (M. 1628-1630) Trabzon Şer'iyye Sicilleri Üzerine Ad Bilimsel Bir İnceleme, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İlgürel, M. (1975). Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru. *Tarih Dergisi*, 28-29.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaman, O. (1998). Şer'iyye Sicillerinin Önemi ve Hicri 1253-1256 Tarihli Trabzon Şer'iyye Sicil Defteri, *Trabzon Tarihi İlmî Toplantısı Bildiriler Kitabı* 06-08 Kasım 1998, (s. 395-399), Trabzon.
- Kaya, S. (2005). Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(5), 379-416.
- Korkmaz, Z. (2017). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1943). Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları. *Belleten*, 7(27), 409.
- Kütükoğlu, M. (2018). *Osmanlı Belgelerinin Dili*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öztürk, S. (1995). *Askeri Kassama Ait 17. Asır İstanbul Tereke Defterleri*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Pakalın, M. Z. (1972). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (3. Cilt). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Pamukçu, R. (2018). *Osmanlı Hukuk Mevzuatı İçinde Şer'iyye Sicilleri ve Önemi*. https://academia.edu.:https://www.academia.edu/21419038/Osmanl%C4%B1_Hukuk_Mevzuat%C4%B1_%C4%B0%C3%A7erisinde_%C5%9Eeriyye_Sicilleri_ve_%C3%96nemi adresinden 29.1.2018 tarihinde erişildi.
- Şahin, H. (2002). Bursa Şer'iyye Sicillerinin Dili Üzerine Bir İnceleme Denemesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 101-126.
- Şahin, İ. D. (2018). *Şer'iyye Sicillerinin Önemi ve Çanakkale Şer'iyye Sicilleri*. <https://dergipark.gov.tr:http://dergipark.gov.tr/download/article-file/45052> adresinden 23.11.2018 tarihinde erişildi.
- Taş, Y. (2014). Urfa Şer'iyye Sicilleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of History School*, 453-472.
- Uğur, Y. (2003). Mahkeme Kayıtları, Literatür Değerlendirmesi ve Bibliyografya. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi(TALİD)*, 1(1), 305-344.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1935). Şer'i Mahkeme Sicilleri. *Ülkü Dergisi*, 5(29), 366.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

